क्षात्रकुलमणि
पृथ्वीराज चव्हाण
यांचा
पोवाडा

चौहाणवंशकुलमणी । सकलगुणखनी । धुरंधर रणीं । रणीं वाहवले रक्ताचे पाट । घातला पर दुष्ट दैवानं घाट । कीर्ति पर भरली त्याची आटोकाट ॥

● ●

चौक १ ला

पृथ्वीराज दिल्लीपति वीर । धीर झुंजार । जसा काय तीर । हिरा वीरांचा, झळकला फार । वीजेपर ज्याची चमके तलवार । भाला कितिकांना करी रणि ठार ! ॥ चाल ॥ ज्याचं शरीर सडपातळ । पर सिंहासम चपल । अरिगजाचें गंडस्थळ ॥ कडकडा काढी सोडून । बाण फेंकून । भाला मारून । वीर भूपाल !॥ त्या विशाल भालाम्बरीं । द्वेषाच्या मेघावरी । भुवयांच्या रूपीं राहिलीं । दोन इंद्रधनुष्यें छान । दृष्टीचे बाण । घेति झणि प्राण । करिती हैराण। शत्रुला फार ! ॥ यवनांच्या त्रासें गांजुनी । ती दैवीसंपदा गुणी । राहण्याला आली धांवुनी । नाकाचं रूप घेऊन । राहिली येऊन । तिचें रक्षण । करती हो मिशा मोठ्या पिळदार ! ॥ दुष्टांच्या धाकानं भिऊन । चांदण्या आल्या धावून । दातांचं रूप घेऊन । राहिल्या मुखाच्या आंत । शांत निभ्रान्त । भीति सोडून ! ॥ जंव्हा पावलं टाकी झरझरा । मेदिनी कांपे थरथरा । तो वीर्यवृत्तिचा झरा । पाहुनी ज्याच्या शौर्यास । देवही खास । गेले मोहून ! ॥ चाल ॥ जसजसा त्याच्या कीर्तीचा सूर्य तळपला ॥ तसतसा

इतर राजांचा द्वेष वाढला ॥ त्यांनीं त्याचा नाश करण्याचा डाव टाकला ॥ कांहीं वीर गेले गझनीला । आणि त्यांनीं आणलं शाहाबुद्दिनाला । घनघोर संग्राम झाला । किती वीर पडले धरणीला । रक्ताचा पाट खळखळला । मांसाचा चिखल जाहला । पृथ्वीराज दंग रणीं झाला । शाहाबुद्दिन धांवून आला । दोघांचा संग्राम झाला । पृथ्वीराजाच्या पाहुन तडफेला । शाहाबुद्दिन घाबरून गेला । त्याचं धनुष्य पडलं धरणीला । तंवा राजानं प्रकार काय केला । आपलं धनुष्य अडकवलं त्याच्या गळ्याला । आणि त्याला ओढून दरदरा । राजानं नेलं दिल्लीला । सारे लोक जमले बघण्याला । 'जय पृथ्वीराज' नाद झाला । शाहाबुद्दिन बोलूं लागला । "जीवदान द्यावं हो मला । मी आलों शरण तुम्हाला" । **कैमास** प्रधान बोलला । "महाराज ! उडवा मुंडक्याला । शत्रु हा लागला हाताला । साप आणि शत्रु एक झाला । जर सोडाल आज तुम्ही याला । तर वैरी धरेल दंशाला । आणि नडेल जागो-जागेला" । पर पृथ्वीराज बोलला । "कैमास ! शरण आलेल्याला । मारणं हा अधर्म झाला !" । कैमास पुन्हा बोलला, । "महाराज ! जर साप शरण तुम्हां आला । तर त्याला सोडून घात होईल जीवाला । हा **खोटा क्षात्रधर्म** झाला । म्हणून करा ठार आज याला" । पर पृथ्वीराजानं नाहीं ऐकलं त्याच्या बोलण्याला । आणि त्यानं दिलं सोडून काळसापाला ! ॥ १ ॥

● ●

चौक २ रा

कनोजचा राजा **जयचंद** वीरवर झाला । राजसूययज्ञ करण्याचा बेत त्यानं केला । किति जमले राजेरजवाडे नाहीं गणतीला । पर पृथ्वीराज तो नव्हता आला त्या स्थळा ॥ पृथ्वीराज आणि जयचंद । होते भाऊबंद । तरी जयचंद । पृथ्वीराजाचा वैरी झाला । म्हणून पृथ्वीराजाला

हिणविण्याला । त्यानं त्याला देवडीवाला केला ॥ संयुक्ता रूपसुंदरी । अतुल भूवरीं । मदनमंजरी । जयचंदाची कन्या होती सुकुमार । रूप-लावण्य शोभे भरदार । जणुं कामाची तिखट तरवार ! ॥ चाल ॥ जयचंद बोलला कन्येला । " मुली ! तारुण्याची आली तुला कळा । तूं झालीस योग्य लग्नाला । लवकरच यज्ञ सुरू होईल । त्यांत तुझ्या स्वयंवराचा बेत मी केला । कंठीर योग्य वर तुला ॥ कंठीर सर्वगुणी झाला । कुल, कान्ति आणि वयानं योग्य तो तुला ॥ सोन्याचं कोंदणच शोभा देई रत्नाला ॥ तोच वर नेमला मी तुला" । पर मुखराग राजपुत्रीचा कोमेजुन गेला । आनंद गेला अस्ताला । निराशेचा रंग पसरला ! । तंवा राजा बोलुं लागला । " कां मुली ! असं का तोंड केलंस ? । आनंदाची बातमी ही तुला । असं असून असं कां ? सांग मला " । संयुक्ता बोलली बापाला, । " बाबा ! मी तुमची लाडकी ना ? बोला । मला सुख होईल असंच तुम्ही करणार ना ? । बाबा ! तुम्ही जो वर पसंत केला । तो......" । जयचंद मधेंच बोलला, । "मुली ! अविचार सोड या वेळा ! । तुला दुःख होईल असं तुझा बाप कसं करील ? । त्याच्या-सारखा कोणीहि न झाला " । राजपुत्री बोलली मग त्याला । "बाबा, तो असेल पसंत तुम्हांला । पण स्वयंवर तुमचें व्हायचंय का माझं ? । मग पसंत कोण तें सांगतें तुम्हांला । ॥ चाल ॥ ज्याचं नांव भरलं त्रिभुवनीं । राजांचा मणी । तोच मन्मनीं । मदनदेवानं अढळ केला । चंदभाट ज्याचा मित्र झाला । ज्यानं शाहाबुदिन चीत केला । ज्याला तुम्हीं देवडीवाला केला । तोच हृदयांत ठसून गेला " ॥ चाल ॥ कन्येचे शब्द ऐकून । भडकला राजा रागानं ॥ चाल ॥ मग राजा बोलूं लागला । "कारटे ! काय ग वर पसंत केलास । वाहवा ! आपलं हित कुठं कळतयं तुला ? । अग पृथ्वीराज कट्टा दुस्मन झाला । आज ना उद्यां त्याच्याशीं लढाई करण्याचा प्रसंग जर आला । अन् जर बरंवाईट झालं याच्या जीवाला । तर तुझी अवस्था काय बरं होईल ? तें सांग मला ॥"

संयुक्ता बोलली राजाला, । " बाबा ! तो शत्रु असेल तुमचा । पण माझा नाहींना ? । बाबा ! क्षत्रियांना मरण हेंच पुजलं पांचवीला ! । जर आपण म्हणतां तसा प्रसंग आला । तर सती जाण्याचं भाग्य लाभेल मला ॥ " मग जयचंद बोलला हो तिला, । " मुली ! तें कांहीं नाहीं ! तुझ्या आयुष्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे ! । कंठीराशींच लग्न करावं लागेल तुला ॥" असं म्हणून जयचंद निघून गेला ! । मग संयुक्तेनं प्रकार काय केला । वश केलं एका ब्राह्मणाला । अन् त्याच्याबरोबर दिली पत्रिका पृथ्वीराजाला । कीं, " प्राणसख्या ! धांवा या वेळा । स्वयंवर होईल परवांला । मी माळ घालीन देवडीवाल्याला । तुझ्यावीण जिवलगा ! प्राण कासाविस झाला " ॥ ३ ॥

● ●

चौक ३ रा

ती वार्ता पृथ्वीराजाला । कळली, लाल झाला । विचार करण्याला । त्यानं जमविले सारे सरदार । सभा थाटली मोठी भरदार । जणु काय इंद्राचाच दरबार ॥ मग पृथ्वीराज बोलला, । " ऐका हो बोला । जयचंदानं यज्ञ सुरू केला । त्यांत संयुक्तेचं स्वयंवर । त्यानं नेमलं आहे सत्वर । त्यांत मला केलं द्वारपाल ! हा झाला मोठा अपमान । चढाई करून । जावं वेगानं । वाटतंय मजला ॥ मग चंद बोलला राजाला, । " अविचार असला नाहीं चांगला । जयचंदाच्या यज्ञकार्याला । सारा झाडून मांडलिक आहे जमला । त्याच्या फौजेचा मोठा तळ पडला । तिथं आपल्या मूठभर लोकांचा काय पाड बोला ? । कपटाचा खेळ जर केला । तरच आपला कार्यभाग झाला । आणि संयुक्ता मिळेल रे तुला ! । ब्राह्मणाचा वेश तुम्ही सारे करा । आणि तूं हो माझा चंबूवाला ! । काय गड्या ! माझा चंबूवाला ! । तरच तुझा बेत साधला !" हा सल्ला पटला सर्वांला । मग वेष पालटून सारा वीर चालला ॥ धडाधडा

गेले कनोजाला । जयचंद होता सभेंत बसलेला । तिथं चंद भाट तो गेला । त्याच्या मागं होता चंबूवाला । चंद बोलला तंवा जयचंदाला । " राजा ! आशीर्वाद द्यायला आलों तुला । तुझ्या कीर्तीचा डंका वाजला चारी दिशेला ॥ किती सामंत आज झाला गोळा । तुझा हुकूम शिरसावंद्य त्याला । पर गालबोट लागलं रे तुला । रणसिंह हजर नाहीं झाला ! । काय करतोयस् घेऊन या पाचोळ्याला । जंवर दिल्लीपति नाहीं आला । तंवर सम्राट कोण म्हणेल तुला " ॥ जयचंद फार खट्टू झाला । आणि त्याला बोलूं लागला, । " पृथ्वीराज पृथ्वीराज तो काय ? । अन् त्याची प्रतिष्ठा रे तुला । ? इथं हा जो सामंत सारा जमला । त्यांत त्याच्या सारखा काय रे भाटा ? कोणीही दिसत नाहीं तुला ? । अरे चुटकी-सरशीं धरून आणीन त्याला " ॥ मग चंद बोलला राजाला, । " इथं पृथ्वीराजासारखा या राजेलोकांत तरी दिसत नाहीं मला । पण कल्पनाच द्यायची जर तुला ॥ तर हा माझा चंबूवाला त्याच्यासारखा दिसतोय मला । पण हा माझा नोकर । अन् मी पृथ्वीराजाचा नोकर । तर तो पृथ्वीराज कसा असेल याची कल्पना आली का तुला ? " । पर इकडं चंबूवाला होता लाल झाला । त्याचा ओठ होता स्फुरूं लागला । जोरानं श्वास सुरू झाला । अन् थरथरल्या हातातनं चंबू भूमीवर पडला " ॥ संशय आला जयचंदाला । पकडायचा बेत त्यानं केला । पण वाटलं त्याला कीं 'हा जर पृथ्वीराज नसेल तर ! हासतील लोक सारे मला' ॥ इतक्यांत प्रकार काय झाला । दहा स्त्रिया विडे घेऊन मंडपांत आल्या । त्यांत एकीनं चटकन् डोक्यावर पदर घेतला । पर चंदानं खुणावलं जंवा तिला । तंवा तिनं पदर काढला । जयचंद बोलला मग तिला । " काय ग कर्णाटकी ! पदर घेतलास का अन् काढलास का ?" । ती बाई बोलली मग त्याला, । " महाराज ! एकट्या पृथ्वीराजाचाच मान ठेवण्यासाठीं मी पदर घेतें ! पण आज इथं चंद पाहिला । चंद त्याचा जिवलग मित्र । म्हणून चंदाचा मान ठेवण्याला । मी असा प्रकार केला ॥ " पुढं काय प्रकार झाला । तो सांगीन पुढच्या चौकाला ॥ ३ ॥

चौक ४ था

दुसरे दिवशीं होतं स्वयंवर । म्हणून नरवीर । जमले रणशूर । नाना देशिचे शूर भूपाळ । केला तंवा थाट जेवणाचा फार । लग्नसोहळा होता छानदार ॥ तिथं जे जे पदार्थ केले । गोड गोड भले । सांगीन मी सारे । सुटेल पण पाणी तोंडाला खास । मिटक्या माराल तुम्ही तासन् तास । म्हणून कांहीं थोडें सांगतों तुम्हांस ॥ कटाव ॥ एक राजा मग अंगण झाडी । शुभ्र आसनें दुसरा मांडी । तिसरा मग रांगोळी काढी । चौथा अति उत्साहें वाढी । कां इतका उत्साह तयाला ? । अशानं तरी संयुक्ता बाला । रूपसुंदरी पाहिल त्याला । खटाटोप हा म्हणूनच सगळा ॥ लांब केळीचीं पानं पसरलीं । वरणभाताची मूद शोभली । चंद्रासम ती गोड वाटली । दाटी पक्वान्नांची झाली । पहा ! पहा ! बासुंदी आली । ' पुरी ! पुरी ! ' ओरडती सारी । देहभान विसरली मंडळी । मिटक्या मारित खाती सारी ॥ गोड गोड मग लाडू आले । दोंदिल त्यांचें फार वाढलें । म्हणुनी पानावर गडगडले । लाल सांडगे पापड आले । किती चिरोटे ते फुगलेले । नानाविध ते भात धांवले । साखरभात, बटाटेभात । वांगीभात, नारळीभात । रावणभात, भातच भात ! ॥ भजी कुरकुरित नाचत आली । चुर चुर करुनी खाती मंडळी । खातांना खूप लज्जत आली । या पुरीकाकू ! कां हो फुगला ! । कां तुम्ही एक विहीण झाला ? । कां तुमचा अपमान झाला ! । या रुसूं नका ! खाऊन टाकूं आम्ही तुम्हांला । हं ! आलं ! आलं श्रीखंड ! सावरा । पक्वान्नांचा राजा आला ! वाढा ! वाढा ! । आग्रह झाला । कां दादांनो, चंचल झाला ? । पाणी सुटलं का तोंडाला ? । कां पुरीभजांचा सुवास आला ? । पण कांहीं उपयोग नाहीं । शब्दांचा हा खेळ जाहला । असो ! पुढं काय प्रकार झाला ! ॥ भोजन आटपून जमली सगळी । स्वयंवराच्या स्थानीं मंडळी ! ॥ चाल ॥

मग आली संयुक्ता बाला। पाहून तिला वाटलं ज्याला त्याला। कीं आतां ही माळ घालणार आपणाला। म्हणून जो तो हुरळून गेला। ज्याचा त्याचा डोळा तिच्यावर खिळून हो गेला॥ मनानं भिडले सारे तिला। पण ती मात्र भिडेना कोणाला। पण पुढं चाल्ली जसजशी सोडून एकेकाला। तसतसा तो तो आला शुद्धीला। अन् लागला खालती बघायला। अन् एक दीर्घ उसासा टाकला। संयुक्ता हळु हळु गेली बाहेरच्या बाजूला। अन् माळ घातली देवडीवाल्याला। सात थोबाडींत माराव्यात तसा राजांचा चेहरा झाला!। पर इतक्यांत कोण हा आला?। घोड्यावर टाकलं संयुक्तेला। आणि बघा दौड चाल्ला। नुकताच सारा लोक होता यथेच्छ जेवला। म्हणून तिथंच होता थंड बसला॥ चाल॥ हंसानं लालडी नेली। मंडपांत खळबळ झाली॥ तल्वार तलवारीस भिडली। रक्ताची नदी खळखळली॥ घनघोर लढाई झाली। मृत्युदेवता रणिं रमली॥ चाल॥ मोठमोठे वीर सामंत। पडले युद्धांत। झाला आकांत। चांदभाट एकटा परत फिरला। स्वयंवर मंडपांत असला। खेळ दैवाचा दुष्ट झाला!॥ ४॥

● ●

चौक ५ वा

कितीं पडले लोक रणावर। लहान आणि थोर। मोठे झुंजार। घोर रक्ताचा पाट सरला। पृथ्वीराज विस्मरून गेला। शृंगारसागरांत बुडला! ॥ चाल॥ संयुक्ता रूपसुंदरी, वर्णु कसं तिला॥ १॥ मुखचंद्र पाहुनी चंद्र लाजुन गेला॥ गालाची लाली पाहून गुलाब हिरमुसला॥ ते डोळे वाटोळे झाले शल्य हरिणाला॥ सुकुमार ओठांनीं बिंबराग पळविला॥ दातांला पाहुन तार्‍यांचा गर्व उतरला॥ केसांनीं मत्त भुंग्यांचा नक्षा हरविला॥ चाल॥ जशी तिलोत्तमा घडविली। ऊर्वशी भुवनिं पातली। मोहिनीच मनमाधुरी। ती कामदेवाची सुरी॥ चाल॥ असं तिचं रूप

पाहून। पृथ्वीराज झाला बेभान॥ चाल॥ जन सारं नमलं हो त्याला। पण तोच एका अबलेचा अंकित झाला!॥ चाल॥ तलवार हातांतून गेली। त्या जागीं सारंगी आली॥ धनुष्याची दोरी दूर गेली। कुसुमांची माळ ती आली॥ पुष्पाची शय्या सजली। म्हणून रणशय्या रुसुन हो गेली॥ जो बद्ध करित जगताला। तोच बाहुपाशीं पडला!॥ ज्याचा बाण मारी लोकांला। नेत्रबाण वेधति त्याला॥ जो अजिंक्य जगतीं झाला। कोमलांगी हारवी त्याला!॥ चाल॥ असो! आतां ऐका गोष्टीला। पृथ्वीराज शृंगारांत रमला। राज्याची काळजी कोणाला?। सारा अंदाधुंदीचा कारभार झाला। तंवा असं वाटलं कांहीं लोकांला। कीं एकदां भेटावं समक्ष राजाला। आणि सारं सांगावं त्याला। चंद आणि हाहुलीराय गेले भेटायला॥ पण राजाची गांठ कुठली पडायला?। बायकांचे तीन पाहरे!। त्या तीन पाहर्‍यांच्या आंत प्रणयचेष्टेंत राजा रंगला!॥ त्यांनीं निरोप पाठवला राजाला। कीं "राजा! आम्ही आलों आज भेटायला। भेटीची आशा आम्हांला"। पर सारंच स्त्रीराज्य!। निरोप पाठवला सकाळच्या प्रहराला। आणि संध्याकाळीं त्याचा जबाब आला!। तंवर चंद आणि हाहुलीराय होता बसलेला!॥ जबाब कसा आला सांगतों तुम्हांला। चार मुली छड्या घेऊन आल्या। आणि छपाछप मारलं दोघांला!। आणि हाकलुन लावलं त्या वेळा। पृथ्वीराजापर्यंत निरोपच मुळीं नव्हता गेला। मधल्यामधेंच हा सारा प्रकार झाला॥ चाल॥ हाहुलीराय लाल झाला। त्याचा घोर अपमान झाला॥ त्यानं तिथंच केलं प्रतिज्ञेला। "कीं संयुक्तेच्या हातांतील चुडे उतरवीन तरच नांवचा हाहुलीराय!। आतांच्या आतां जातों गझनीला!" तंवा चंद त्याला बोलला। "हाहुलीराय! हाय! हाय! असं करणं योग्य नाहीं तुला। अरे! किती झालं तरी तो आपला राजा! आपणच सांगू आणि भांडू!। राजाला मुळीं आपला निरोपच नसेल पोचला!। म्हणून करूं नको दुष्ट बेताला। अरे! कोण चुकत नाहीं?"। पण

हाहुलीराय बेभान झाला । अन् तडक गेला गझनीला ! । पुढं काय प्रकार झाला । तो सांगीन पुढच्या चौकाला ॥ ५ ॥

● ●

चौक ६ वा

सामंत मोठमोठे वीर । पडले रणावर । झाला कमजोर । हाहुलीराय फितुर झाला । गेला तो थेटच गझनीला । भेटला तिथं शाहाबुदिनाला । हाहुलीराय बोल्ला त्याला ! । "सारा सामंत ठार झाला । दिल्लीपति मदोन्मत्त झाला । माझा त्यानं अपमान हो केला । पृथ्वीराज शृंगारांत रमला । राज्याचं भान नाहीं त्याला । संधि आली दिल्ली जिंकण्याला । म्हणून आलों मी बोलवायला ! " ॥ अगणित फौज घेऊन । मोठ्या वेगानं । शाहाबुदिन दिल्लीवर चाल करून आला । फार दिवसांचं शल्य त्याला । हाहुलीराय सहाय झाला ! " ॥ चाल ॥ पर ही बातमी कळणार कशी पृथ्वीराजाला ? । शाहाबुदिन चाल करून आला । ही बातमी कळली समरसिंगाला । समरसिंग आला दिल्लीला । चार दिवस तळ देऊन बसला । पर कोणी नाहीं आला विचारपूस करण्याला ! । हें बघून शोक झाला त्याला ! । राजाला जागं करण्याला । त्यानं एक नामी उपाय योजला । एक पोपट त्यानं होता पाळला ! । शाहाबुदिन आल्याची चिठ्ठी त्यानं दिली आपल्या पोपटाला । चिठ्ठी घेऊन पोपट उडाला । तो आंतल्या चौकामधिं गेला । आणि तिथं चिठी टाकून निघून तो गेला ! ॥ राजानं वाचलं चिठ्ठीला । खाडदिशीं राजा जागा झाला ! । संयुक्तेचा निरोप त्यानं घेतला । अन् राजा वाड्यांतून चालला । समरसिंह भेटला मग त्याला । मोठमोठा सामंत आधींच होता ठार झाला । म्हणून राजाकडं नव्हता कुणी उरला । तरी उरलेल्या घेऊन फौजेला । ते दोघे गेले लढाईला । कुरुक्षेत्रीं भिडले एकमेकांला । घनघोर केलं लढाईला । तंवा चामुंडराय बोल्ला, । "राजा ! हा एक बाण

राहिला । हा बाण रामबाण झाला । बोल ! कुणावर सोडूं ! । शाहाबुदिन आला सामोरा । हाहुलीराय बाजूला " । पर पृथ्वीराज बोल्ला, । "कर ठार आधीं फितुराला " । सट करून बाण जो गेला । तो हाहुलीरायाची मान छाटून गेला ! ॥ पर शाहाबुदिन वेगानं आला । त्यानं एक बाण सोडला । त्यासरशीं चामुंडराय पडला ! । पृथ्वीराज लालेलाल झाला । त्यानं धनुष्याला एक बाण लावला । आणि दोरी खेचली तो कडाडाडा आवाज झाला ! ॥ चाल ॥ धनुष्याची दोरी हो तुटली । नशीबानं उलट ती खाल्ली ! ॥ दिल्लीची गळसरी तुटली । नशीबानं उलट ती खाल्ली ! ॥ चाल ॥ त्यासरशीं प्रकार काय झाला । कुणी नव्हतं राहिलं बाजूला । म्हणून पृथ्वीराज एकटाच सांपडला ! । शत्रूंनीं घेरलं राजाला । करकच्च बांधलं राजाला । आणि दरदरा नेलं गझनीला ! ॥ चाल ॥ मग ठेवलं पृथ्वीराजाला । भुयाराच्या आंतल्या बाजूला ॥ दोन मोठमोठे जंजीर । अडकवले त्याच्या मानेला ! ॥ जिथं काळाकुट्ट अंधार । भर दिवसा मुद्दां राहिला ॥ जिथं भीति वाटे भीतीला । तिथं ठेवलं पृथ्वीराजाला ! ॥ दोन्ही डोळे फोडले राजाचे । रक्ताचा लोट चालला ! ॥ ६ ॥

● ●

चौक ७ वा

झालं दुःख फार चंदाला । गेला भेटायला । पृथ्वीराजाला । बोलला मग शाहाबुदिनाला, । "खावंद ! चांद भाट आला । एकदां मित्राला भेटण्याला ॥ आला चढता काळ आपणाला । शूर वीर झाला । आपला दरारा । काय वर्णावा आज सरकार । पशुपक्षीहि झाले मनिं गार । जनतेला तुम्ही एक आधार ! ॥ पर एक गोष्ट सांगतों तुम्हांला । पृथ्वीराज शब्दवेधी झाला । त्याच्यासारखा दुसरा दुनियेंत कोणही न झाला ॥ ही मौज पहावी या वेळा । शाहाबुदिन 'ठीक' बोल्ला । मग चांद भुयारांत

गेला । तिथं पाहिलं पृथ्वीराजाला । तो प्रकार दिसला काय त्याला । दीड मणाची बेडी पायाला । शरीराचा सांगाडाच उरला । दोन्ही डोळ्यांतनं मासांचा गोळा ! । अशा पृथ्वीराजाला बघुन चंद गहिंवरला ।। मिठी मारली त्यानं राजाला ! । जरी नव्हते डोळे राजाला । तरी वळखिलं त्यानं हो त्याला ! । मग राजा बोलूं लागला । " कोण ? चंदा ! " । दोघांचा गळा दाटला ! । " चंदा ! काय होतं अन् कसं झालं रे । मीच कारण झालों रे याला । कामान्ध झालों त्या वेळा । अन् दुखवलं कैक लोकांला । कैमास मीच ठार केला । चामुंडरायाला मीच होता कैदेंत टाकला । त्याचीं फळं भोगणं रे मला ! असो ! आतां ऐक शब्दाला । घे तलवार अन् काप माझा गळा । तुझ्या हातून मरण रे सख्या ! येऊं दे मला ॥ चल ! सोडीव झटकन् मला " । मग चंद बोलूं लागला, । " राजा ! जरा थांब ! अरे मरायचं तरी आहेच ! पण त्यापूर्वी दाखीव तुझी कला । वेधाची एकदां घोरीला । तुझा शब्दवेध बघण्याला । शाहाबुद्दिन आतुर झाला " ॥ मग पृथ्वीराज बोलला, । " वा ! चंदा ? वाहवा रे मित्र ! ज्यानं असं छळलं रे मला । त्यालाच दाखीव म्हणतोस माझी कला ! । दुःखावर डागण्या देण्याला । कां आलायस् सांग रे मला ! । धिक्कार असो रे तुला । मीच मरतों आतां या वेळां " ॥ असं म्हणून पृथ्वीराजानं दाबला गळा ! । पण चंदानं त्याचा हात धरला । अन् त्याला बोलूं लागला, । " राजा ! अविचार शोभेना तुला । वीराचं मरणपद तुला । येऊं दे आशा हीं मला । एकदां करामत दाव शाहाला । मग तूं अन् मी मारुन घेऊं एकमेकांला । अशानं तुझं नांव दुमदुमेल तीन लोकांला " ॥ ' बरं ' पृथ्वीराज बोलला । याच्या पुढचा प्रकार सांगीन पुढच्या चौकाला ॥ ७ ॥

• •

चौक ८ वा

तो शब्दवेध बघण्याला । लोक ही सारा । तय्यार झाला । राजवाड्याच्या आंत जमला । बायकापुरुषानं वाडा फुलला । गगनमणी आकाशांत चढला ॥ चाल ॥ गालिचे किती पसरले । किती जमखाने घातले । किनखापी खांब शोभले । सात तवे मोठमोठाले वरतीं टांगले ॥ ॥चाल॥ मग आणलं पृथ्वीराजाला । बेडीनं होता बांधलेला । पृथ्वीराज वाळून गेला । मांस मुळीं नव्हतं अंगाला । डोळे फुटले होते ! । नुसता हाडकांचा होता सांगाडा ! । असो ! । पुढं काय प्रकार झाला । असं ठरलं होतं त्या वेळा कीं सात तव्यांपैकीं कोणताही एक तवा काठीनं वाजवावा । ' भले शाबास ! ' असा शब्द शाहानं बोलावा । त्यासरशीं पृथ्वीराजानं, बाण मारून तो तवा खालतीं पाडावा ॥ जंवा लोक ठाक ठीक बसला । तंवा शाहाबुद्दिन आला त्या स्थळा । अन् समोरच सज्जामधिं बसला ! । मधें उभं केलं पृथ्वीराजाला । जवळ चंद उभा राहिला । एक धनुष्य दिलं राजाला । त्यानं लावला बाण मग त्याला । आकर्ण ओढलं दोरीला । तो कडाडाडा आवाज झाला । धनुष्याचा तुकडा उडाला ! । मग पृथ्वीराजाचंच धनुष्य आणुन दिलं त्याला । त्यानं त्याला बाण लावला । अन् खेचलं जोरानं त्याला । इतक्यांत ' खण ' असा आवाज झाला । ' भले शाबास ' घोरी बोलला । त्यासरशी चंद बोलला । " बघतोयस् काय ? हाण ! शेवटचा मोका हा तुला । करामत दाव शाहाला " । पृथ्वीराजानं बाण सोडला । तो शाहाबुद्दिनच्या छातींतून गेला । शाहाबुद्दिन खालतीं लोळला ! चंद बोलला पृथ्वीराजाला, । " भले शाबास ! शाहा ठार झाला । आतां मरूं सुखानं या वेळां " ॥ असं म्हणून एकमेकांनीं वार केला । अन् पृथ्वीराज चंद दोघेहि पडले भूमिला ! **पांडुरंग** शाहीर गातो त्याच्या कवनाला ॥ ८ ॥

रचना-(१९३९)

• •